

Azərbaycan, Sovyet iktidarının ilk yıllarında böyük güclərin Kafkasya politikasında

Anvar Məmmədov*

ORCID: 0000-0003-0524-3995

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanca gətmiş müqavimət hərəkatında xarici amilin rolu məsələsi araşdırılmışdır. Bu zaman Fransa və İngiltərə kimi iri Avropa dövlətlərinin, eləcə də Polşanın bu istiqamətdəki fəaliyyətinə dair yeni faktlar təhlil edilərək, elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir. Məqalədə həmçinin Ankara hökumətinin Qafqaz siyasəti və onun yerli xalqların sovet rejiminə qarşı apardığı mübarizəyə dəstəyi problemi də araşdırılmışdır. İlkən qaynaqların təhlili nəticəsində belə bir qənaətə gəlinmişdir ki, Sovet Rusiyasının inqilabın Şərqlərlərinə ixracı strategiyasında mühüm plətsdarm funksiyasına malik Azərbaycan XX əsrin 20-ci illərində iri dövlətlərin Qafqaz siyasətində xüsusi yer tutmuşdur.

Açar sözlər: Qafqaz siyasəti, bolşevik Rusiyası, sovet hakimiyyəti, sovetləşmə, üsyan, Qızıl ordu

Gönderme Tarihi: 25/11/2020

Kabul Tarihi: 29/12/2020

*Doç.Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi, A.A.Bakıhanov adına Tarih Enstitüsü, Bkü, Azərbaycan, mammadovanvar1969@mail.ru.

Bu makaleyi şu şəkildə kaynak gösterebilirsiniz:

MAMMADOV, A., "Azərbaycan, Sovyet iktidarının ilk yıllarında böyük güclərin Kafkasya politikasında", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4., 2020, s. 2751-2762.

Azerbaijan, in the early years of the Soviet power, in the Caucasus policy of the great powers

Anvar Mammadov*

ORCID: 0000-0003-0524-3995

Abstract

This article examines the role of external factors in the resistance movement that emerged after the Sovietization of the republic in Azerbaijan. At the same time, new facts regarding the activities of major European countries such as France and Britain, as well as Poland, which provided various support to anti-Soviet forces in the region, were analyzed and circulated. The article also examines the policy of the Ankara government in the Caucasus and its attitude towards the struggle of the Caucasian peoples against the Soviet regime. As a result of the analysis of primary sources, it was concluded that Azerbaijan, an important platform in the strategy of exporting the Soviet Russian revolution to the East, occupied a special place in the Caucasus policy of the great powers in the 1920s.

Keywords: caucasus policy, bolshevik russia, soviet power, sovietization, rebellion, red army

Received Date: 25/11/2020

Accepted Date: 29/12/2020

*Assoc. Professor, Azerbaijan National Academy Of Sciences, A.A.Institute of history on behalf of Bakıhanov, Baku, Azerbaijan, mammadovanvar1969@mail.ru

You can refer to this article as follows:

MAMMADOV, A., ‘‘Azerbaijan, in the early years of the Soviet power, in the Caucasus policy of the great powers’’, *Academic Journal of History and Idea*, C. 7, S. 4., 2020, p. 2751-2762.

Азербайджан в Кавказской политике крупных держав в первые годы советской власти

Резюме

В статье исследуется роль внешних факторов в движении сопротивления в Азербайджане, возникшего после советизации республики. При этом были проанализированы и введены в научный оборот новые факты о деятельности крупных европейских стран, таких как Франции и Англии, а также Польши, оказывающих поддержку широкому спектру антисоветских сил региона. В статье также исследуется политика правительства Анкары на Кавказе и его позиция относительно борьбы кавказских народов против советского режима. В результате анализа первоисточников был сделан вывод, что Азербайджан, как важный плацдарм в стратегии экспорта революции Советской России на Восток, занимал особое место в кавказской политике крупных держав в 20-е годы прошлого века.

Ключевые слова: Кавказская политика, большевистская Россия, Советская власть, советизация, восстание, Красная Армия

Получено: 25/11/2020

Принято: 29/12/2020

Giriş

Sovet hakimiyyətinin ilk aylarında Azərbaycan SSR-də baş vermiş üsyanların yatırılmasından sonra onun iştirakçılarının bir hissəsi hələ sovetləşməmiş Gürcüstan ərazisində sığınmaq məcburiyyətində qalmışdılar. 1920-ci il Gəncə üsyanının rəhbərlərindən Cavadbəy Şıxlinski, Nəsibbəy Yusifbəyli, Fətəli Xan Xoyski, şahzadə Məhəmməd Mirzə Qacar və general Drasenko gizli şəkildə Zaqataladan Gürcüstan ərazisinə keçmişdilər.¹ Tiflisdə Gəncə üsyanının təşkilatçılarından olmuş Beyqadin bəyin başçılığı altında Komitə yaranmışdı. Gürcüstanın Mənşevik hökuməti ilə yaxın əlaqədə olan Beyqadin bəyin bağçılığı altındakı Komitənin Tiflisin mərkəzindəki “Kaspi” mehmanxanasında yerləşməsi bu yerin üsyançı qüvvələrin qərargahına çevrilməsinə səbəb olmuşdu. Bolşevik kəşfiyyatının əldə etdiyi məlumatda göstərilirdi ki, bu Komitə ilə Gürcüstanın menşevik hökuməti arasında əldə olunmuş razılaşmaya görə Gürcüstan tərəfi onlara silah və 60 milyon gürcü vonu miqdarında pulla yardım etməyi öhdəsinə götürmüşdü.²

1920-ci ilin iyun ayında baş vermiş Zaqatala üsyanının rəhbərlərindən Hafiz Əfəndi, Müslüm Əfəndi, Aslanbəy Qardaşov və Bəşirbəy Qalacovun rəhbərlik etdiyi ayrı-ayrı dəstələr də yeni üsyana başlamaq üçün əlverişli məqam yetişənə kimi Gürcüstanın Zaqatala qəzasıyla həmsərhəd Laqodexi rayonu ərazisində mövqe tutmuşdular. Qabaqcöl və balakənlilərdən ibarət, sayı 120-yə çatan birinci dəstə Bəşirbəy Qalacovun başçılığı altında Laqodexi rayonunda, Müslüm Əfəndi, Hafiz Əfəndi və Aslanbəy Qardaşovun rəhbərlik etdiyi Tala, Car, Çardaxlar və Zaqatala şəhər sakinlərindən ibarət 200 nəfərlik ikinci dəstə isə Gürcüstanın Azərbaycanla sərhəddinə yaxın Tsarskiye Kolodsı adlanan yerdə yerləşmişdi. Bəşirbəy Qalacov, Aslanbəy Qardaşov, Hafiz Əfəndi və Müslüm Əfəndidən ibarət vahid komandanlıq bu dəstələrin fəaliyyətinə nəzarət edir və Gürcüstanın hakim dairələri ilə danışıqlar aparırdılar.³

Böyük dövlətlərin Qafqaz siyasətində Azərbaycanın yeri

¹ “Kommunist” qəzeti (rusca), 1920, 19 iyun; “Kommunist” qəzeti (rusca), 1920, 23 iyun.

² Rusiya Dövlət Hərbi Arxivi (RDHA), fond 7, siyahı 2, iş 484, vərəq 184 arxa – 185.

³ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Siyasi Sənədlər Arxivi (ARPIİSSA), Surət fondu, iş 330, s. 1.

Mənşevik hökumətinin hərtərəfli yardımı və himayəsi ilə əhatə olunmuş Gürcüstan ərazisindəki üsyançı qüvvələrin yenidən Azərbaycanda üsyan edərək sovet hakimiyyətini devirməsi üçün yüksək dairələrdən, hətta iri xarici dövlətlərdən belə köməklik göstərilirdi. Bu barədə həmin dövrün məlumatlarının birində yazılırdı ki, Tiflisdə ingilislərin təşəbbüsü ilə Azərbaycan, Gürcüstan və Dağıstan nümayəndələrinin iştirak etdiyi müşavirə keçirilib. Bu müşavirədə İngiltərənin köməkliyi ilə Azərbaycan və Dağıstanda sovet hakimiyyətinə qarşı yeni çıxışlar təşkil etmək qərara alınmışdı.⁴

Rusiyanın Gürcüstandakı səlahiyyətli nümayəndəliyinin hərbi ataşesi xarici işlər komissarı Çiçerinə, P.P.Lebedev və Rusiyanın Gürcüstandakı səlahiyyətli nümayəndəsi L.A.Starka ünvanladığı 1920-ci il 30 sentyabr tarixli məruzəsində yazırdı ki, məhşur Şamilin həmin vaxtı Tiflisdə yaşayan nəvəsi Səid Şamil burada Qafqaz üsyançı qüvvələrinin nümayəndələri ilə üç dəfə görüş keçirmişdi.⁵

Gürcüstan hökumətini onun ərazisində sığınacaq tapmış üsyançı qüvvələri himayə etməkdən çəkindirmək məqsədi ilə 1920-ci il noyabrın 14-də Gürcüstan Demokratik Respublikası ilə Sovet Azərbaycanı və Rusiya arasında ticarət-tranzit müqaviləsinin bağlanması zamanı Gürcüstan hökumətinin Vrangel və Qafqazda fəaliyyət göstərən müxtəlif əksinqilabi dəstələrə himayə etməyə son qoymaq kimi əvvəllər üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məsələsi də danışıqlar obyektinə olmuşdu.⁶

Gürcüstan ərazisində sığınacaq tapmış üsyançı qüvvələr Azərbaycandakı bolşevik rejiminə qarşı mübarizə məqsədi ilə həm yerli hökumət, həm də iri dövlətlər tərəfindən himayə olunurdular. Azərbaycan üsyançı qüvvələrinə yardım məsələsində Tiflisdə olan fransız nümayəndəliyi xüsusi fəallıq göstərirdi. Bu işdə Tiflisdəki fransız nümayəndəliyinin hərbi ataşesi polkovnik Korbeli, Fransa baş ordu qərargahının nümayəndələri Puadebar və Dyuşanel daha fəal olmaqla onlar Tiflisdə olan bütün qüvvələri birləşdirməklə güclü vahid üsyançı mərkəz yaratmaq niyyətində idilər. Sənədlərdə polkovnik Korbeli tərəfindən bu üsyançı dəstələrin pul, silah və hərbi mütəxəssislərlə təchiz olunduğu bildirilir. Fransanın Gürcüstandakı ali komissarı

⁴ Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), fond 27, siyahı 4, iş 25, vərəq 17.

⁵ Gürcüstan Mərkəzi Tarix Arxivi (GMTA), f. 1874, siy. 1, iş 2, vərəq 78 arxa.

⁶ Dni qospodstva menşevikov v Qruzii (dokumenti i materialı). Zbornik sostavil Q.Devdariani. Tbilisi, qosizdat Qruzii, 1931. s. 188.

Şevalye müsahibəsində açıq şəkildə bildirmişdi ki, bütün dünyanın maraqları Azərbaycandakı sovet hakimiyyətinin devrilməsini tələb edir.⁷

Bu məqsədlə də 1920-ci ilin dekabrın əvvəllərində Fransa baş qərargah zabiti Puadebar Tiflisə göndərilir. Ona Tiflisdəki fransız nümayəndəliyindən asılı olmayaraq sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərmək səlahiyyəti verilmişdi. Bir qədər sonra isə Tiflisə həmin vaxta kimi Fransanın Şərqi Prussiyada ali komissarı olmuş təcrübəli diplomat Şevalye göndərilir. Fransa baş qərargah zabiti Dyüşen onun köməkçisi təyin olunmuşdu.⁸

Sovet Rusiyası ilə yaxın münasibətlərdə olmasına baxmayaraq Türkiyədəki Ankara hökuməti də Qafqaz xalqlarının sovet rejimindən azad edilməsi üçün gizli şəkildə yardım göstərirdi. Rusiyanın Gürcüstandakı səlahiyyətli nümayəndəliyinin hərbi attaşesi öz hökumətinə ünvanladığı 1921-ci il aprel tarixli məruzəsində yazırdı: “1920-ci ilin dekabrın əvvəllərində Ankaradan Tiflisə Heydər bəy gəlir. Öz hökuməti tərəfindən ona Gürcüstan ərazisindəki bütün müsəlman antisovet təşkilatlar və qruplarla əlaqə yaratmaq, onları vahid şəkildə birləşdirmək tapşırılmışdı. Həmin vaxtı Tiflisdə müstəqil Azərbaycan, Dağıstan, Terek, Dağlı, Kuban və Türkmən təşkilatları var idi. Heydər bəy bu məqsədlə Fransanın Tiflisdəki nümayəndəsi polkovnik Korbeli, Polşa nümayəndəsi Ostrovski və Polşa xarici işlər nazirliyinin müşaviri Molodetski ilə görüşlər keçirmişdi”.⁹

Nəticədə 1921-ci ilin yanvarın sonlarında birləşmiş komitənin təşkil edilməsi məqsədi ilə Qafqazın müsəlman xalqlarını təmsil edən 7 nümayəndə Tiflisə gəlir. Bu məqsədlə Ostrovskinin mənzilində keçirilmiş ilk iclasda Heydər bəy, Molodetski, Ostrovski və müsəlman xalqlarının nümayəndələri iştirak etmişdi. Gürcüstan Milli Qvardiyasının qərargahının qarşısındakı xüsusi yerdə keçirilmiş növbəti iclaslarda Milli Qvardiyanın rəisi Djuqeli və köməkçisi Paqavanın da iştirak etdiyi qeyd olunur. Bu iclasların nəticəsi barədə Fransa, İngiltərə, Polşa və Ankara hökumətlərinə ətraflı məruzə ilə məlumat verilmişdi. İclaslarda eyni zamanda Qafqaz müqavimət hərəkatı üçün Polşa hökumətindən Gürcüstan hökumətinin adına silah almaq qərara alınır. Üsyançı qüvvələrə silahın gürcü-osetin yolu ilə çatdırılması nəzərdə tutulmuşdu ki, bu səbəbdən də əsas bazanın Kutaisidə yerləşməsi qərara alınmışdı. Bu məqsədlə

⁷ Jupikova E.F. Povstançeskoye dvijenie na Severnom Kavkaze v 1920-1925 qodax// Sbornik trudov. c. 1. M., Akademiya istoričeskix nauk, 2006, s. 172.

⁸ GMTA, fond 1874, siyahı 1, iş 4, vərəq 21.

⁹ GMTA, fond 1874, siyahı 1, iş 4, vərəq 18.

Gürcüstan hökuməti Milli Qvardiya rəisi Djuqeli və onun köməkçisi Paqavanın vasitəsilə Ostrovski və Molodetski ilə Polşadan 125 min rus modeli tüfəngin alınması üçün gizli danışıqlar aparmışdı. Eyni zamanda Ostrovski və Molodetski Korbeli və Heydər bəyin iştirakı ilə Gürcüstanın menşevik hökumətinin başçısı Jordaniya, xarici işlər naziri Ramişvili, Milli Qvardiya rəisi Djuqeli, hərbi nazir ilə görüşlər keçirmişdi. Bu görüşlərin nəticəsi olaraq Ostrovski tərəfindən Gürcüstan hökuməti üçün silah alınması məqsədilə Varşavaya şifrəli teleqram göndərilmişdi.¹⁰

Ankara hökumətinin Rusiyadakı səfiri, yenicə xarici işlər naziri təyin olunmuş Bəkir Sami bəy Moskvadan öz ölkəsinə gedərkən yolüstü Tiflisə gəlmiş və burada Heydər bəy, Kazım bəy, Ostrovki və Molodetski ilə gizli görüş keçirmişdi. Görüşdə Sovet Rusiyasının durumu ilə bağlı məlumat verən Bəkir Sami bəy bildirir ki, bu dövlətin məhvi labüddür və yaranmış əlverişli vəziyyətdən Türkiyə və Polşa yararlanmalıdır. Bu məqsədlə o, hesab edirdi ki, Rusiya ilə Polşa arasında müharibə olacağı təqdirdə Türkiyə Polşa ilə gizli ittifaq bağlamalı və bununla da Rusiyanın Türkiyəyə qarşı əsrlər boyu yeritdiyi düşmənçilik siyasətinin qisasını almalıdır. O, Ankaraya yola düşərkən söz verir ki, yeni postunda fəaliyyəti zamanı belə bir ittifaqın yaranması üçün əlindən gələni edəcəkdir. Varşavadan alınmış məlumatda bildirilirdi ki, Ostrovski Polşa ilə Türkiyə arasında gizli ittifaqın yaradılması məqsədilə Ankara hökuməti, kamalçılar ilə gizli danışıqlar aparmaq səlahiyyəti verilir. Bu səlahiyyətə uyğun olaraq Ostrovski Polşa tərəfindən Ankara ilə danışıqlar aparmaq üçün Molodetskini müvəkkil təyin edir.¹¹

Ankara hökumətinin xarici işlər naziri kimi də Bəkir Sami bəy Qafqaz, o cümlədən də Azərbaycandakı müqavimət hərəkatı iştirakçıları ilə sıx əlaqədə olmuşdu. 1920-ci ilin avqustunda Moskvada danışıqlarda olan Bəkir Sami bəy sovet rəhbərliyinə özünün əcdadlarının vətəninə, Osetiyaya baş çəkmək arzusunu bildirmişdi. Həmin vaxtı Qafqazda olan Q.Orconikidzenin Leninə yazdığına görə "...buna razılığın verilməsindən sonra Qafqaza gələn Bəkir Sami bəy burada Azərbaycan, Dağıstan, Çeçenistan və İnuşetiyadakı millətçi-burjua qruplaşmalarla əlaqə saxlamışdı".¹²

Bolşevik Rusiyası tərəfindən fevralın 15-də Gürcüstana başlanmış müdaxilədən bir-neçə gün sonra Menşevik hökuməti Respublika ərazisindəki bütün Qafqaz

¹⁰ GMTA, fond 1874, siyahı 1, iş 4, vərəq 19 arxa.

¹¹ GMTA, fond 1874, siyahı 1, iş 4, vərəq 22 – 23.

¹² Jupikova E.F. Povstançeskoye dvijenie na Severnom Kavkaze v 1920-1925 qodax// Sbornik trudov. c. 1. M., Akademiya istoričeskix nauk, 2006, s. 172.

müqavimət təşkilatlarını həmin respublikaların qanuni hökumətləri kimi rəsmi şəkildə tanıdığı bəyan etdi¹³.

Nəticədə 1921-ci ilin fevralın 17-də Tiflisdə keçmiş Dağlı Respublikasının xarici işlər naziri Heydər Bammətin sədrliyi ilə Azərbaycan-Şimali Qafqaz Komitəsi təşkil olundu. Heydər Bammətin imzası ilə fevralın 17-də böyük dövlətlərin xarici işlər nazirlərinə göndərilmiş müraciətdə qeyd olunurdu ki, Tiflisdə qarşısına Azərbaycan və Şimali Qafqazın bolşevik Rusiyasının işğalından azad edilməsini, Azərbaycan və Şimali Qafqaz demokratik respublikalarının bərpa edilməsini və Qafqaz Konfederasiyasının yaradılmasını məqsəd qoymuş Azərbaycan-Şimali Qafqaz Komitəsi təşkil olunmuşdur. Həmin komitənin tərkibinə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin keçmiş daxili işlər naziri Mustafa Vəkilov (sədr müavini), AXC parlamentinin keçmiş üzvü Bağır Rzayev, Dağlı Respublikasının Azərbaycandakı keçmiş diplomatik nümayəndəsi Əlixan Qantemir, Şimali Qafqaz və Dağıstanın İttifaq Məclisinin keçmiş sədri Əhməd Salikov və Fəthi bəy daxil idilər.¹⁴

Gürcüstanın sovetləşməsindən sonra Azərbaycan siyasi mühacirətinin nümayəndələri Avropaya, o cümlədən də Türkiyəyə üz tutmaq məcburiyyətində qalır. Azərbaycan siyasi mühacirətinin nümayəndələri Topçubaşov, Xasməmmədov, Rəfiyev, Rizvanov və Şeyxülislamovun yaxından iştirakı ilə 1921-ci ilin iyunun 10-da Parisdə Qafqaz Dövlətlərinin İttifaqı yaranır. Azərbaycan, Gürcüstan və Dağlı respublikalarının birliyi olan bu ittifaqın başlıca məqsədi Sovet İttifaqına qarşı fəal mübarizə aparmaqla Qafqazda müstəqil respublikaların qurulmasına nail olmaq idi.¹⁵

Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqazın xaricdəki siyasi xadimlərinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədilə 1921-ci ilin sentyabrın 4-də keçirilmiş müşavirədə 1) Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqazın siyasi xadimlərindən ibarət daimi orqan yaratmaq; 2) Daimi orqana hər ölkədən iki nümayəndə daxil etmək; 3) Bu xüsusi orqana erməni siyasi qrupunun nümayəndələrinin də cəlb edilməsinə cəhd göstərmək; 5) Yerlərdə ümumi vəziyyət və əhəlinin əhval-ruhiyyəsi barədə bir-birilərini məlumatlandırmaq qərara alınmışdı.

Müşavirədə belə bir orqanın yaradılması barədə Parisi və hər üç respublikanın müvafiq orqanlarını, eləcə də Türkiyə və Avropada ictimai fikri məlumatlandırmaq

¹³ Dni qospodstva menşevikov v Qruzii (dokumentı i materialı). Zbornik sostavil Q.Devdariani. Tbilisi, qosizdat Qruzii, 1931. S. 222.

¹⁴ Dni qospodstva menşevikov v Qruzii (dokumentı i materialı). Sbornik sostavil Q.Devdariani. Tbilisi, qosizdat Qruzii, 1931. S. 517-518; RDHA, fond 7, siyahı 2, iş 484, vərəq 184 arxa – 185.

¹⁵ Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivi (RFDA), fond 6144, siyahı 1, iş 2, vərəq 3.

məqsədi ilə M.Rüstəmbəyov, Ə.Salikov və D.Şaraşidzeden ibarət qrupun yaradılması qərara alınmışdı.¹⁶

1924-cü ilin avqust-sentyabr aylarında Qərbi Gürcüstanın bir sıra bölgələrini, Şərqi Gürcüstanın isə ayrı-ayrı kəndlərini bürümüş güclü antisovet üsyanın yatırılmasından sonra Qafqaz mühacirətinin birləşməsi prosesi başlayır. Beləki, həmin vaxta kimi ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən Qafqaz mühacirətinin nümayəndələri başa düşürlər ki, sovet işğalına qarşı mübarizədə qüvvələri birləşdirmədən əhəmiyyətli nəticəyə nail olmaq mümkün deyil. Bu barədə Qafqaz mühacirətinin nümayəndələrindən biri yazırdı ki, cəmi 41 min kvadrat kilometr ərazisi, protestantlıq, katoliklik və kalvinizm kimi üç dinə etiqad edən fransızlar, almanlar və italyanlardan ibarət əhalisi olan İsveçrədə bu xalqlar öz aralarında razılığa gəlib dünyaya nümunə olacaq demokratik dövlət yarada biliblərsə, biz Qafqaz xalqları niyə bunu edə bilməməliyik.¹⁷ Mühacirətin fəaliyyət göstərdiyi dövlətlərdə də başa düşürdülər ki, Qafqaz xalqlarının ümumi çıxışını təşkil etmədən bolşeviklərə qarşı effektiv mübarizə aparmaq çətindir. Məhz həmin vaxtdan etibarən Qafqaz xalqlarının konfederasiyası ideyası gündəmə gəlir.

1924-cü ilin payızında Polşa Xarici İşlər Nazirliyinin hərtərəfli dəstəyi ilə Qafqaz siyasi mühacirətinin nümayəndələrinin əksər hissəsinin cəmləşdiyi Parisdə Birləşmiş Qafqaz Konfederasiyası Komitəsi təşkil olunur. Komitənin idarə heyətinə Qafqaz respublikalarının hərəsindən 3 nəfər – Xosrov bəy Sultanov, Əbdüləli Əmircan, Ə.Şeyxülislamov (Azərbaycan), A.Asatiani, D.Vaçnadze, M.Sereteli (Gürcüstan), A.Kantemir, V.Q.Dcabaqi, A.Halitov (Dağlı respublikası) daxil olurlar. Komitənin rəhbər orqanı Sultanov, Vaçnadze və Dcabaqinin daxil olduğu rəyasət heyəti idi. Təbliğati və kəşfiyyat işlərinin aparılması məqsədilə İstanbulda bu komitənin özəyinin təşkil olunması da nəzərdə tutulurdu.

Komitənin qəbul etdiyi sənəddə “Qafqaz xalqlarının qələbə anı onların Rusiyaya qarşı və bütün dünya qarşısında vahid konfederativ dövlət kimi birgə çıxış edəcəkləri anda baş verəcəkdir. Yalnız bu halda onlar Avropa ölkələrinin dəstəyi ilə təmin olunacaqlar” deyilirdi.

1925-ci ilin martında Qafqaz respublikaları ilə gizli əlaqənin yaradılması məqsədilə Sultanov İrana, Kantemir Qarsa, Vaçnadze Artvin-Ərdahan rayonuna

¹⁶ RFDA, fond 6144, siyahı 1, iş 1, vərəq 16 – 16 arxa.

¹⁷ Kavtaradze V. Na putyax k konfederasii Kavkaza. Varşava, 1933, s. 121.

göndərilir. Dcabaqi isə Komitənin orqanının nəşr olunması məqsədilə İstanbulda qalır.¹⁸ Təbliğati işin və kəşfiyyat əməliyyatlarının aparılması məqsədilə Qafqaza yaxın ərazidə operativ mərkəzin yaradılması qərara alınır və bu məqsədlə 1925-ci ilin oktyabrında Türkiyədəki polyak nümayəndəsi Roman Knollun təşəbbüsü ilə İstanbulda Birləşmiş Qafqaz Konfederasiyası Komitəsinin yaradılması qərara alınır.¹⁹

Mühacirətdə olan bütün qafqazlıların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədilə 1926-cı ilin iyulun 15-də İstanbulda birləşmiş Qafqaz mərkəzi təşkilatı olan Qafqazın Müstəqilliyi Komitəsi təşkil olunur. Bu təşkilata M.Ə Rəsulzadə, M.Vəkilov (Azərbaycan), N.Ramişvili, N.Moqalaşvili (Gürcüstan), Səid bəy Şamil (İmam Şamilin nəvəsi), A.Kantemir (Dağlı respublikası) daxil olurlar. Komitəyə Rəsulzadə, Ramişvili və Səid bəy Şamil həmsədr seçilirlər. Komitə Türkiyə, İstanbuldakı Polşa səfirliyi və Parisdəki Qafqaz nümayəndələri, eləcə də Qafqazdakı üsyançı qüvvələrlə gizli əlaqə saxlamalı idi.²⁰

Qafqazın Müstəqilliyi Komitəsinin nizamnaməsində göstərilirdi ki, Komitənin başlıca məqsədi Qafqaz xalqlarını konfederativ əsasda birləşdirmək və Qafqaz respublikalarının müstəqilliyinin bərpa edilməsi məqsədilə mübarizəyə hazırlamaq və təşkilatlanması üçün praktiki aksiyaların aparılması təşkil edir.²¹

¹⁸ Mamulia Q.Q. Borba za svobodu i nezavisimost Kavkaza (1921-1945). Tbilisi, bzd-tvo Meridiani, 2012, s. 151-156.

¹⁹ Kavkazskaya Konfederasiya v ofisialnıx deklarasiyax, taynoy pereziske i sekretnix dokumentax dvijeniya "Prometey". Sbornik dokumentov. Sost., predislovie, perevod Q.Q.Mamuliya. M., izd-tvo "Sosialno-politiçeskaya mısl", 2012, s. 7.

²⁰ Kavkazskaya Konfederasiya v ofisialnıx deklarasiyax, taynoy pereziske i sekretnix dokumentax dvijeniya "Prometey". Sbornik dokumentov. Sost., predislovie, perevod Q.Q.Mamuliya. M., izd-tvo "Sosialno-politiçeskaya mısl", 2012, s. 8.

²¹ Mamulia Q.Q. Borba za svobodu i nezavisimost Kavkaza (1921-1945). Tbilisi, bzd-tvo Meridiani, 2012, s. 162-164.

Nəticə

Aparılmış tədqiqat nəticəsində belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan Sovet Rusiyasının inqilabın Şərqi ölkələrinə ixracı strategiyasında mühüm platsdarm funksiyasına malik idi. Eyni zamanda respublikamız yerləşdiyi coğrafi mövqenin önəmi nöqtəyindən nəzərdən Gürcüstana və Dağıstana münasibətdə böyük strateji əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu səbəbdən də bəhs olunan dövrdə iri dövlətlər Qafqazla bağlı siyasətlərində Azərbaycana xüsusi önəm verirdilər.

Ədəbiyyat

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f. 27, siy. 4, iş 25.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Siyasi Sənədlər Arxivi (ARPIİSSA), Surət fondu, iş 330.

Dni qospodstva menşevikov v Qruzii (dokumentı i materialı). Sbornik sostavil Q.Devdariani. Tbilisi, qosizdat Qruzii, 1931, 527 s.

Gürcüstan Mərkəzi Tarix Arxivi (GMTA), fond 1874, siyahı 1, iş 2.

GMTA, fond 1874, siyahı 1, iş 4.

Jupikova E.F. Povstañeskoye dvijenie na Severnom Kavkaze v 1920-1925 qodax// Sbornik trudov. c. 1. M., Akademiya istoričeskix nauk, 2006.s. 114-319.

Kavkazskaya Konfederasiya v ofisialnıx deklarasiyax, taynoy pereziske i sekretnix dokumentax dvijeniya "Prometey". Sbornik dokumentov. Sost., predislovie, perevod Q.Q.Mamuliya. M., izd-tvo "Sosialno-političeskaya misl", 2012.

Kavtaradze V. Na putyax k konfederasii Kavkaza. Varşava, 1933.

"Kommunist" qəzeti (rusca), 1920, 19 iyun.

"Kommunist" qəzeti (rusca), 1920, 23 iyun.

Mamuliya Q.Q. Borba za svobodu i nezavisimost Kavkaza (1921-1945). Tbilisi, bzd-tvo Meridiani, 2012.

Rusiya Dövlət Hərbi Arxivi (RDHA), fond 7, siyahı 2, iş 484.

Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxivi (RFDA), fond 6144, siyahı 1, iş 1.

RFDA, fond 6144, siyahı 1, iş 2.